ORIGINEA ŞI STRUCTURA URBANĂ A ORAŞULUI TÎRGOVIŞTE

Arh. CRISTIAN MOISESCU

Oraşul Tîrgovişte, cu unele întreruperi a fost timp de peste trei secole reşedinţă domnească şi capitală a Ţării Româneşti, nu a constituit pînă în prezent o preocupare specială a cercetătorilor epocii feudale, în care să fie analizate în detaliu originea, trecutul şi structura sa urbană.

Cercetările arheologice sporadice efectuate la unele monumente tîrgoviştene nu au putut preciza în suficientă măsură toate aspectele legate de perioada de început a oraşului şi mai ales de stabilirea împrejurărilor concrete în care a devenit tîrg dintr-o aşezare rurală.

Cercetările întreprinse pînă în prezent cu privire la geneza oraşelor din Ţara Românească au stabilit ca principale căi de formare a acestora, fie în jurul unui nucleu fortificat sau a unei reşedinţe voievodale, fie prin dezvoltarea lor din aşezări săteşti situate în condiţii geografice favorabile, sau, în sfîrşit, dintr-un tîrg temporar organizat în cadrul sau în preajma unei aşezări săteşti[1].

Tîrgovişte a se încadrează în grupa oraşelor născute ca rezultat al transformării unei aşezări săteşti în oraş, ca urmare a stabilirii aici a unei reşedinţe voievodale. Acest fapt a contribuit substanţial la dezvoltarea Tîrgoviştei, care a căpătat astfel treptat un caracter urban în noua sa calitate de capitală a Ţării Româneşti[2].

Putem afirma că factorii care au influenţat apariţia şi dezvoltarea oraşului au fost determinaţi atît de poziţia geografică favorabilă, cît şi de cea strategică avantajoasă.

Oraşul s-a dezvoltat pe malul rîului Ialomiţa, la limita dintre regiunea de deal cu cea de cîmpie, acolo unde locuitorii fiecăreia dintre aceste zone veneau să-şi schimbe produsele. În plus, pe aici trecea principalul drum comercial al Ţării Româneşti din acea vreme, care lega Transilvania de Dunăre, pe la Rucăr — Cîmpulung — Tîrgovişte — Tîrgşor — Brăila, din care se va desprinde mai tîrziu o ramificaţie către Bucureşti şi Giurgiu. Totodată, oraşul se afla situat în preajma munţilor, unde locuitorii se puteau retrage cu uşurinţă în caz de pericol şi în acelaşi timp în mijlocul ţării, de unde se putea asigura cu mai multă facilitate administrarea sa.

[1] Dintre lucrările dedicate acestei probleme, amintim: Ştefan Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza oraşelor medievale din Ţara Românească* „Studii", XVI, 1963, nr. 6, p. 1.255—1.282; M. D. Matei, *La ville médiévale et l'archéologie roumaine; état actuel des recherches*, „Dacia", N. S., VIII. 1964, p. 279—296; Ştefan Pascu, S. Goldenberg, *Despre oraşele medievale din unele ţări dunărene*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", 1971, p. 29—41; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, capitolul *Întemeierea oraşelor în ţinutul românesc* (p. 279—291); Pavel Chihaia, *În legătură cu originea şi structura oraşelor reşedinţă din Ţara Românească*, în *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 368—378.

[2] Cercetări arheologice întreprinse atît pe teritoriul curţii domneşti din Tîrgovişte (N. Constantinescu, Cristian Moisescu, *Curtea domnească din Tîrgovişte*, ed. a II-a, Bucureşti, 1969, p. 5), cît şi în alte puncte ale oraşului (I. Chicideanu, *Săpăturile arheologice de la biserica Tîrgului Tîrgovişte) — 1972. Raport preliminar*, în „Scripta Valachica", Tîrgovişte, 1972, p. 170—171) au surprins urmele unor construcţii de tip bordei, datate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Apare deci evident caracterul rural al aşezării de la Tîrgovişte în momentul stabilirii aici a unei reşedinţe domneşti.

Fig. 1. Planul oraşului Tîrgovişte alcătuit de P. D. Condurăţeanu la anul 1886.

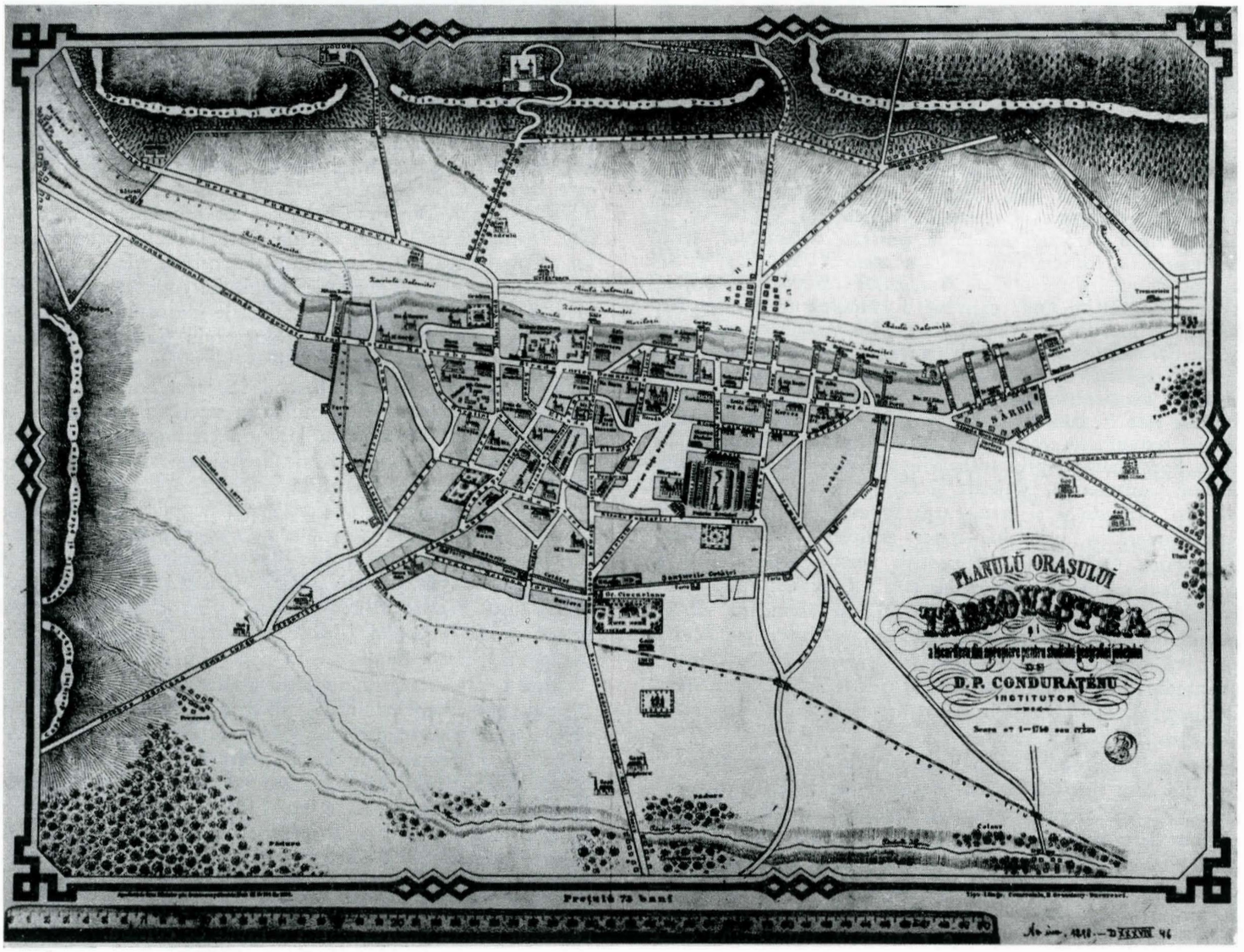

https://biblioteca-digitala.ro

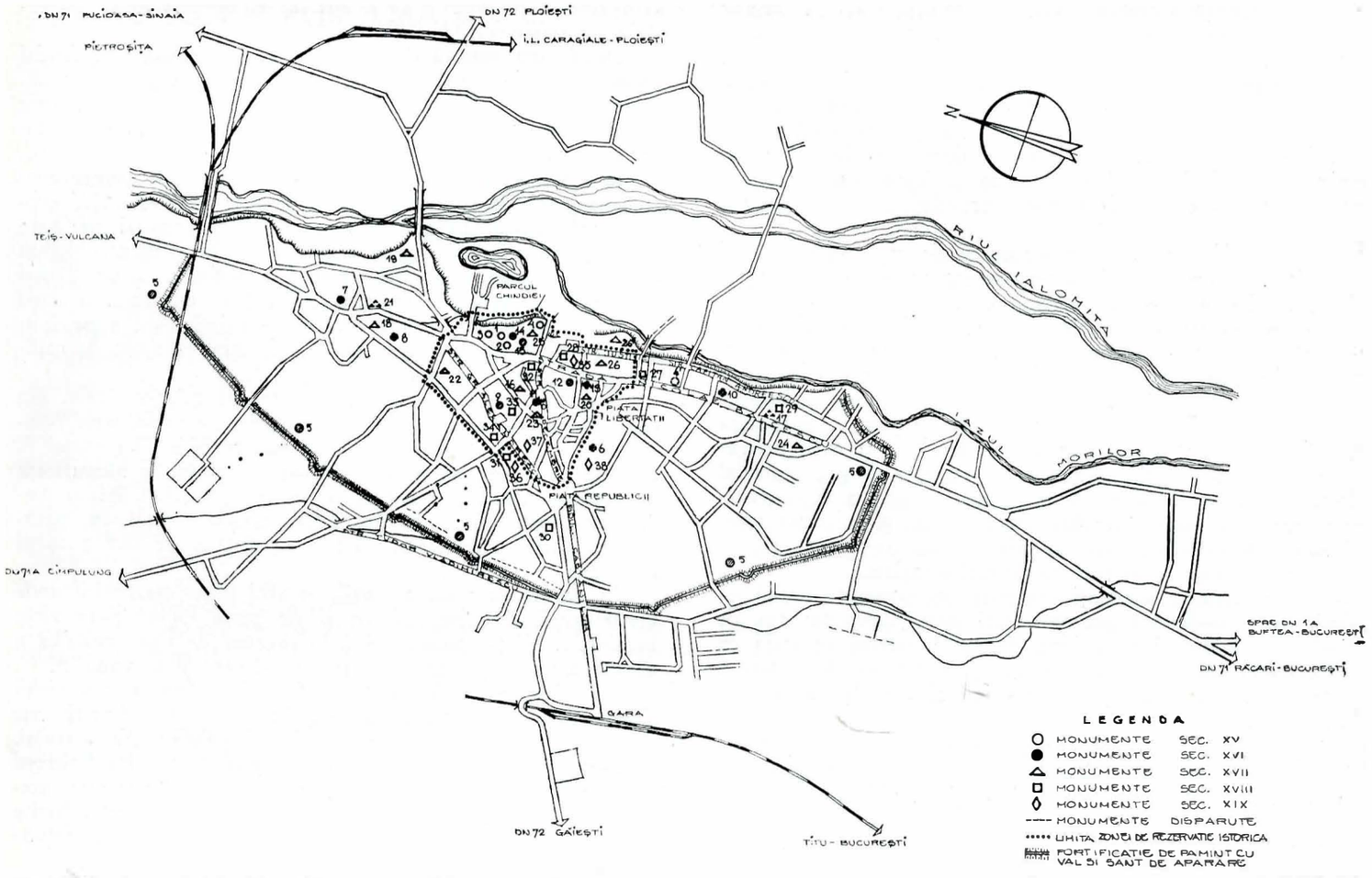

Fig. 2. Planul municipiului Tîrgovişte cu principalele monumente:
1 — Biserica Paraclis; 2 — Prima casă domnească; 3 — Turnul Chindiei; 4 — Biserica Sf. Vineri; 4' — Biserica Cuvioasa Paraschiva; 5 — Fortificaţii; 6 — Biserica Mitropoliei I; 7 — Biserica Sf. Gheorghe; 8 — Biserica catolică; 9 — Biserica Sf. Nicolae Andronescu I; 10 — Biserica Roşie; 11 — Biserica Tîrgului I; 12 — Biserica Sf. Nicolae Geartoglu; 13 — Biserica Stelea I; 14 — Palatul lui Petru Cercel; 15 — Biserica domnească mare; 16 — Biserica Sf. Arhangheli; 17 — Biserica Albă I; 18 — Biserica Sf. Dumitru; 19 — Biserica Creţulescu; 20 — Biserica Stelea II; 21 — Biserica Vărzaru; 22 — Biserica Sf. Împăraţi; 23 — Biserica Tîrgului II; 24 — Biserica Sf. Nicolae Simuleasa; 25 — Casa domnească Bălaşa; 26 — Biserica Sf. Ionică; 26' — Biserica Sf. Apostoli şi Marina; 27 — Biserica Stolnicu; 28 — Casa Coconilor; 29 — Biserica Albă II; 30 — Biserica Sf. Atanasie şi Chiril; 31 — Biserica Lemnului I; 32 — Casa Fusea; 33 — Casa Georgescu; 34 — Casa Lerescu; 35 — Tribunalul; 36 — Biserica Lemnului II; 37 — Consiliul Popular Municipal; 38 — Biserica Mitropoliei II;

Poziţia naturală favorabilă — oraşul era protejat împotriva unui atac, de păduri, ape curgătoare şi mlaştini — precum şi faptul că se afla mai departe de ameninţarea turcească, au contribuit deopotrivă la alegerea acestui loc pentru stabilirea unei reşedinţe domneşti.

Procesul complex şi lent de urbanizare a fost determinat de necesităţi interne: dezvoltarea forţelor de producţie a dus la separarea meşteşugurilor de agricultură, avînd ca rezultat amplificarea schimbului de produse în cadrul pieţii interne şi stabilirea aici a unui tîrg permanent. Însăşi interpretarea toponimicului „tîrgovişte", de origine slavă, care înseamnă tîrg, piaţă, loc de schimb[3], duce la concluzia că originea oraşului se găseşte într-un loc de tîrg, dezvoltat în condiţiile concrete apărute la sfîrşitul secolului al XIV-lea. După părerea altor specialişti sufixul „işte" ar indica un tîrg vechi, „părăsit"[4].

Ţinînd seama de numele oraşului, care înseamnă fie tîrg, fie locul unde a fost un tîrg, considerăm că aici a fost cîndva, la o dată ce nu se poate preciza încă exact, locul unor operaţii ocazionale de schimb la care s-a adăugat apoi activitatea specializată a negustorilor şi, legat de acestea, concentrarea unor meşteşugari ce trebuiau să pună la îndemîna locuitorilor mărfurile pe care aceştia nu şi le puteau furniza singuri[5].

Asupra epocii cînd această aşezare a căpătat caracterul de tîrg permanent, cei mai mulţi cercetători au opinat pentru secolul al XIV-lea, fără a se putea preciza mai mult. Faptul că Tîrgovişteа nu figurează ca punct de vamă în privilegiile comerciale cunoscute în secolul al XIV-lea demonstrează că nu ajunsese încă la importanţa pe care o aveau alte oraşe din Ţara Românească, ca de pildă Cîmpulungul. În schimb, în privilegiul acordat de Mircea cel Bătrîn negustorilor lioveni la 1403[6], Tîrgovişteа este singurul oraş unde se plăteа vamă, ceea ce ne face să presupunem că epoca în care s-a dezvoltat aşezarea poate fi plasată către sfîrşitul secolului al XIV-lea.

Întrucît dezvoltarea economică şi urbanizarea celei de a doua capitale a Ţării Româneşti este posterioară aşezării domniei în această localitate, trebuie să admitem că Mircea cel Bătrîn a ales acest loc considerat favorabil pentru dezvoltarea unei noi reşedinţe de scaun, care prezenta şi avantajul că permitea un control mai lesnicios asupra părţii de răsărit a ţării ce se întindea pînă la „marea cea mare", precum şi asupra marilor drumuri de comerţ ce se ramificau din acest punct către răsărit şi miazănoapte. Această alegere trebuie pusă în legătură cu două evenimente importante: pe de o parte, apariţia primejdiei turceşti ce ameninţa dinspre sud, iar pe de altă parte, asocierea la domnie a lui Mihail, fiul lui Mircea[7], tocmai pentru a asigura paza regiunii celei mai ameninţate a ţării.

Prima menţiune documentară a aşezării, amintită ca reşedinţă domnească, este cuprinsă în memorialul de călătorie din anul 1396 al lui Johann Schiltberger, martor ocular al bătăliei de la Nicopole, care arată că a fost *„şi în Ţara Românească, în cele două capitale ale ei, care sînt numite Argeş (Agrich) şi Tîrgovişte (Tiirkoich)"*[8].

Din timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn pînă în 1431, anul urcării pe tron a lui Alexandru Aldea, primul domn care va emite documente numai din Tîrgovişte, Ţara Românească a avut două capitale, iar după 1431 pînă la 1459 singura capitală a rămas Tîrgovişteа care a devenit treptat şi

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 259.
[4] Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 30; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea a II-a, ediţia a IV-a, Bucureşti, 1943, p. 439, admite ambele explicaţii arătînd că „tîrgovişte" înseamnă tîrg prin excelenţă, dar şi locul unde a fost un tîrg.
[5] *Istoria României*, II, p. 291.
[6] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 102.
[7] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 55—56.
[8] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti, 1968, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro

cel mai important centru economic, administrativ și militar al țării (reședința mitropolitană a continuat să rămînă la Argeș pînă în anul 1517).

Așezarea scaunului domnesc aici a contribuit în foarte mare măsură la ridicarea și dezvoltarea orașului: mutarea curții domnești la Tîrgoviște a atras în primul rînd marea boierime din care era alcătuit sfatul domnului. Dregătorii și slujitorii curții domnești mutîndu-se la Tîrgoviște au făcut de asemenea să crească importanța orașului și în același timp populația sa.

Pentru satisfacerea cerințelor curții domnești și ale clasei stăpînitoare, în noua capitală s-au așezat numeroși meșteșugari și negustori și se dezvoltă activitatea comercială.

Cercetarea trecutului istoric al orașului medieval, întregită de rezultatele săpăturilor arheologice efectuate la Tîrgoviște în ultimii ani, de publicarea izvoarelor și a consemnărilor unor călători străini cum și de cercetarea monumentelor sau vestigiilor care ni s-au păstrat, au permis conturarea unei imagini mai sigure asupra întinderii și structurii urbane a vechiului tîrg. Din interpretarea acestui bogat material documentar, considerăm că structura urbană a Tîrgoviștei exprimată prin trama stradală, prin silueta și existența unor obiective de interes istoric sau artistic, s-a conservat pînă la sfîrșitul secolului trecut fără modificări esențiale.

Din cercetarea aceluiași material documentar rezultă că Tîrgoviștea medievală prezenta trei părți distincte: cea de nord numită Suseni („cartierul de sus"), partea centrală cu piața statornică și curtea domnească și partea de sud-vest, unde se afla de la începutul secolului al XVI-lea ansamblul Mitropoliei.

Limitele orașului vechi erau cuprinse în interiorul fortificației de pămînt alcătuită din șanț și val de apărare, cu palisadă, întărită cu bastioane și porți de zid (fig. 2), consemnate documentar încă de la începutul secolului al XVI-lea[9] și care au fost refăcute la mijlocul secolului al XVII-lea[10]. În interiorul acestui perimetru, vatra așezării medievale, la mijlocul secolului al XVII-lea — momentul de maximă înflorire a orașului — se întindea cam în aceleași limite ca și în jurul anului 1900, cu excepția zonei de nord-vest și sud-vest, unde între tîrgul propriu-zis și valul de apărare, o suprafață însemnată a terenului era rezervată agriculturii. Rezultă așadar că vechiul oraș ocupa o arie ceva mai restrînsă în cadrul limitelor fortificației de pămînt, situație care s-a menținut aproape neschimbată pînă în pragul secolului nostru.

Unele considerații asupra structurii centrului istoric sînt posibile și ca urmare a comparației situației existente cu cea de la sfîrșitul secolului trecut, înfățișată în cel mai vechi plan cunoscut al orașului Tîrgoviște alcătuit de D. P. Condurățeanu la anul 1886[11] (fig. 1).

Rezultă așadar că ne aflăm în fața unui fenomen de suprapunere a vieții de-a lungul a cinci secole în cadrul unui perimetru relativ constant, situație explicată printr-o creștere relativ lentă a numărului locuitorilor cît și prin menținerea unei zone neconstruite — proprietatea în devălmășie a obștei tîrgoveților — cuprinse în cadrul limitei fortificației orașului. În concluzie, etapele de evoluție ale centrului istoric nu constau într-o extindere progresivă a zonei construite în jurul unui nucleu inițial, ci dintr-o modificare lentă a structurii urbane închegată la începutul secolului al XV-lea, în cadrul aceluiași perimetru.

Compararea planului amintit cu situația actuală demonstrează că în general vechea tramă stradală s-a păstrat aproape neschimbată.

Artera principală care străbătea orașul în lung de la sud către nord era „ulița mare", numită mai tîrziu Calea Domnească sau strada Nicolae Bălcescu, după denumirea actuală.

Silueta orașului era dominată de curtea domnească cu turnul Chindiei, de turlele bisericilor Mitropoliei, Stelea, Geartoglu, Catolică. În afara caselor modeste din lemn ale tîrgoveților, existau numeroase case boierești de zid al căror număr a crescut în timpul domniei lui Petru Cercel, cînd *„toți boierii cei mari s-au apucat apoi, urmînd pilda principelui, să ridice o clădire"*[12].

După cum rezultă din documente, în vechiul tîrg feudal existau case boierești deosebit de mari, cu pivnițe încăpătoare, valorînd pînă la 200 de galbeni[13], în timp ce casele boierilor mai mici sau negustorilor erau mai modeste, prețul lor fiind de circa 30—35 de taleri[14].

În lipsa oricărui document iconografic realist asupra construcțiilor civile tîrgoviștene din secolele XV—XVIII, evoluția arhitecturii urbane poate fi studiată numai pe baza monumentelor acestei epoci existente și în prezent. Vechea arhitectură urbană, la fel cu cea aparținînd altor tîrguri medievale muntenești, se caracteriza prin existența a două nivele — parter cu pivniță înaltă — formă care a persistat și în perioada cînd Tîrgoviștea își pierduse calitatea de capitală și reședință domnească.

După cum rezultă dintr-un document relativ tîrziu, din anul 1808, *„casele boierești au fost puse pe malul apei Ialomiței, sus, pe marginea uliței celei mai vechi a Tîrgoviștei"*[15]. Această uliță — menționată mai sus — poate fi identificată cu actuala stradă a Justiției, continuată cu str. Căpitan Andreescu, denumită în secolul trecut strada Crețulescu, paralelă cu Calea Domnească, aflată în partea de sud a curții domnești.

În partea de nord a curții, se afla piața statornică unde meșteșugarii și negustorii veniți de peste munți și-au zidit locuințele. Ni s-a păstrat pînă în prezent un toponimic, ca o ultimă amintire a acestei piețe, „fundătura Brașovului"[16].

Este important de subliniat faptul că amplasarea curții domnești se afla între piața orașului și curțile boierești, cele două pîrghii importante, economică și politică, ale statului. În același timp, așezarea curții domnești și a celor boierești pe malul apei, lîngă iazul cu mori, pive și fierăstraie, prezenta în afara unui avantaj strategic (existența rîpelor înalte oferea condiții naturale de apărare) și unul de ordin economic, legat de facilitatea aprovizionării.

Tîrgul periodic s-a aflat pînă în secolul trecut în afara șanțului cetății, la nord de bariera Cîmpulungului, unde în vechime erau trași în țeapă răufăcătorii[17]. Aici, în locul de unde porneau marile artere către Cîmpulung și Argeș, se făceau schimburile și vînzările de produse locale. Din secolul al XVII-lea, piața statornică, „bazarul", s-a mutat în zona de vest a curții domnești, în jurul bisericii Tîrgului. Tot aici se aflau prăvăliile și unele ateliere meșteșugărești, în timp ce altele erau situate în zona de sud a orașului. Astfel mahalaua tabacilor s-a aflat pînă tîrziu în jurul bisericii Roșii, iar cea a zlătarilor era așezată lîngă biserica Albă.

Nici în Tîrgoviște, ca de altfel nici în celelalte orașe de reședință ale Țării Românești, nu s-a păstrat vechea clădire administrativă a sfatului, județului și pîrgarilor, după cum nu ni s-au păstrat elemente care să ne permită reconstituirea pieței tîrgoviștene din secolul al XV-lea[18]. Este de presupus, judecînd după aspectul prezent, ca și în cazul vechii piețe de la Argeș, că era de formă dreptunghiulară.

În ce privește înzestrarea orașului cu unele dotări edilitare, știm că încă din secolul al XVI-lea exista o baie publică, făcută de către domnie pe iazul morilor, *„în susul grădinilor domnești"*, ale căror venituri au fost date în secolul al XVII-lea mănăstirii Căldărușani[19]. În același timp orașul era *„îndestulat cu apă bună, cu puțuri și fîntîni"*, iar în timpul domniei lui Petru Cercel, după mărturia lui Franco Sivori, apa a fost adusă la curtea domnească *„de la un izvor depărtat de oraș, ... trecînd pe sub pămînt prin niște jgheaburi groase de lemn de brad"*[20]. Probabil că și acestea au fost motivele pentru care diecii domnești numeau încă din secolul al XVI-lea în documentele vremii orașul de pe malul Ialomiței *„minunata cetate"* sau *„minunatul oraș"* Tîrgoviște[21].

[9] *Ibidem*, p. 444. Descrierea amintită este înglobată și în Cosmografia lui Sebastian Münster din anul 1552.

[10] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești* în *Cronicari Munteni*, București, 1961, p. 155.

[11] D. P. Condurățeanu, *Planul orașului Tîrgoviștei și a locurilor din apropiere pentru studiul geografiei județului*, 1886, Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet Hărți, nr. inv. 1.298 — DXXXVIII, 46.

[12] *Călători străini*, III, București, 1971, p. 13.

[13] *Documente privind istoria României, B, Țara Românească*, s. XVII, vol. II, p. 90.

[14] *Ibidem*, p. 74.

[15] „Revista istorică", 1943, p. 276—277.

[16] Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 376.

[17] I. D. Petrescu, *Buchetul*, Tîrgoviște, 1889, p. 131.

[18] Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 369.

[19] Al. Lapedatu, *Baia domnească din Tîrgoviște*, în „B.C.M.I.", nr. 3, 1910, p. 89—92.

[20] *Călători străini*, III, p. 12.

[21] *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. II, București, 1972, p. 391—452.

https://biblioteca-digitala.ro